

PROBLEME GEOPOLITICE ALE STATULUI-NAȚIUNE ÎN ERA GLOBALIZĂRII

Alina ȚURCANU

Universitatea din Petroșani, România

Rezumat: *Articolul caracterizează succint statul-națiune, descrie specificul procesului de globalizare și evidențiază unele din problemele geopolitice cu care se confruntă statele-națiune în era globalizării. S-a constatat, că globalizarea limitează suveranitatea statului și în același timp redefiniște granițele sale sociale. Economia globală și revoluția informațională au reconfigurat instituțiile fundamentale ale proceselor de guvernare specifice statului modern. Statele naționale devin autorități locale din cadrul sistemului global, ele nu mai pot influența independent nivelul activității economice și sociale. Statul-națiune treptat își va pierde din importanța actuală, dar va prelua alte funcții și valori la fel deosebit de importante pentru conviețuirea pașnică și prosperarea economică a tuturor, indiferent de așezarea geografică, coloritul național, disponibilitatea resurselor naturale, etc.*

Cuvinte-cheie: *globalizare, stat-națiune, geopolitică, internaționalizare*

1. STATUL-NAȚIUNE: CARACTERISTICI

1.1 Definierea statului națiune

Statul-națiune este țara (statul) în care puterea este exercitată de către reprezentanții națiunii. Acest concept s-a cristalizat la sfârșitul secolului al XVIII-lea, grație Romantismului german și al Revoluțiilor Franceze (1789-1794) și Americane (1775-1783). Prin stat-națiune se înțelege expresia unității noțiunii de *stat* și *națiune*: comunitate stabilă de oameni, istoricește constituită pe un teritoriu definit, cu anumită formă de organizare politico-teritorială, apărută pe baza unității de limbă, viață economică, politică și socială, tradiții, care se manifestă prin particularități specifice ale culturii naționale, conștiința originii și a sorții comune¹; comunitatea umană care are o identitate colectivă bazată pe sentimentul unității de destin istoric și valori spirituale și unde această națiune își poate exprima suveranitatea.

1.2 Statul-națiune în conceptul geopolitic

Geopolitica ca doctrină social-politică a apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea, începutul secolului al XX-lea (pe baza lucrărilor lui Fr. Ratzel) și susține că politica statelor este determinată, cu precădere, de situarea lor geografică. Din punct de vedere geopolitic, statul-națiune poate fi considerat un stat a cărui populație aparține majoritar uneia și aceleiași națiuni. După prima conflagrație mondială a crescut numărul de state-națiuni, fenomen amplificat prin de-colonizarea de la sfârșitul celui de al doilea Război Mondial. După sfârșitul Războiului Rece, procesul de remodelare politico-teritorială a continuat. Nu în puține cazuri, statele-națiuni s-au născut ca urmare a unor convulsii puternice, fapt ce a sporit insecuritatea în sistemul internațional și a creat impresia de anarhie.

Zbigniew Brzezinski în cartea sa, „*Between two ages: The Tehnotronic Era*” scrie: „*statul națiune ca unitate fundamentală a vieții umane organizate, a încetat să mai fie principala forță creatoare: bănci internaționale și corporații multinaționale acționează și planifică în termeni ce sunt mult mai avansați decât conceptele politice ale statului națiune*”².

În esență, în fiecare din marea majoritate a statelor existente (inclusiv în cele în care conflictele etnice pun sub semnul întrebării existența unei națiuni), ideea politică dominantă este aceea că există un stat-națiune. În epoca noastră, **națiunea este considerată în aproape toate țările** (cu excepția mișcărilor și statelor islamice) **drept fundamentul legitimității statului**.³

2. GLOBALIZAREA ȘI PROBLEMELE EI

2.1 Specificul procesului de globalizare

Globalizarea este un termen modern, folosit pentru a descrie schimbările actuale care au loc în societate și în economia mondială, ca rezultat al comerțului internațional și schimburilor culturale. Ideologii

¹ <http://dexonline.ro/definitie/na%C8%9Biune>, accesat la 18.01.2019

² <http://anasimion.wordpress.com/2011/03/17/națiune-si-nationalism-in-era-globalizarii-partea-i/>, accesat la 18.01.2019

³ <http://andreivocila.wordpress.com/2010/10/27/securitatea-europeana-in-contextul-relatiilor-transatlantice/>, accesat la 19.01.2019

globalizării definesc acest termen ca fiind o stare a omenirii care permite dialogul pașnic între civilizații, pe fondul creării de șanse egale pentru mai mulți locuitori ai planetei.

Globalizarea, este privită de unii ca o amenințare la adresa statului național și a ideilor naționaliste. Asociată de cele mai multe ori cu noțiuni precum *imperialism*, *cosmopolitanism*, *anarhism*, *internaționalizare*, *mondializare*, etc., globalizarea reprezintă noul, tehnologicul, viteza, comunicarea rapidă și mai presus de toate, economia eficientă, prin dezvoltarea piețelor la nivel mondial și dinamica fluxurilor de capital.

În condițiile actuale s-a format un concept destul de controversat referitor la globalizare, fiind privită sub două aspecte: **Pozitiv** - ce se concentrează pe avantajele și beneficiile uniformizării și a mondializării societăților; **Negativ** - ce acuză globalizarea pentru pierderea individualității unui popor, a unei comunități.⁴

Realmente, globalizarea are o sumă apreciabilă de efecte, pozitive și negative. Dar oricum prevalează cele pozitive, și anume: amplificarea și liberalizarea comerțului, a investițiilor și fluxurilor financiare, extinderea valorilor democratice, apărarea identității individuale, protecția mediului înconjurător, dar și „libera circulație” a securității.

2.2 Globalizarea și statul-națiune

La nivel internațional, globalizarea generează sau creează condițiile necesare pentru manifestarea unor entități care erodează rolul tradițional al statului ca unic actor internațional. Aceasta înseamnă că globalizarea este asociată cu un *nou* regim al suveranității ca urmare a apariției unor „noi și puternice forme non-teritoriale de organizare economică și politică în domeniul global, asemenea corporațiilor multinaționale, mișcărilor sociale transnaționale, agențiilor de reglementare internaționale etc.”⁵

Scepticii pledează pentru prezervarea valorilor naționale ale fiecărui popor, argumentând că globalizarea are un impact negativ asupra statului-națiune, asupra suveranității sale, dar mai ales asupra identității naționale a popoarelor. Aceștia consideră, de asemenea, că națiunile sunt amenințate de omogenizare și că dacă nu vor lua măsuri de consolidare a patrimoniului național, își vor pierde din elementele identitare atât de arzător păstrate și apărate până în prezent.

Așadar, cu cât globalizarea va fi mai susținută și mai exacerbată, cu atât vor exista naționaliști care vor lupta pentru securizarea și conservarea identităților naționale și pe măsură ce numărul acestora se va înmulți, se va trezi în ei tendința spre solidaritate, spre inițierea unor acțiuni comune, chiar globale. În mod paradoxal, cele două concepte - globalizare și identitate națională - sunt antitetice și complementare în același timp.

Întrucât globalizarea nu cuprinde întreaga planetă și nici nu acționează la fel asupra tuturor actorilor implicați, aceasta este incapabilă să omogenizeze spațiul socio-cultural global și să diminueze sau să erodeze permanent diversele specificități naționale. O astfel de realitate – cu cele două componente prezentate – plasează statul ca interfața dintre sistemul global modelat constant de forțele globalizării (îndeosebi economice) și sistemul substatat caracterizat în primul rând prin descentralizarea puterii, descentralizarea deciziei și implicit descentralizarea cunoașterii. Acest model interpretativ, preluat și dezvoltat din modelul *clepsidrei* propus de Ronnie D. Lipschutz⁶, pentru studiile de securitate, oferă o abordare mai eficientă a condiției statului în contextul politicii globale. Prin urmare, „globalizarea trebuie înțeleasă și ca o serie de modificări în interiorul statului și nu doar ca o serie de forțe externe îndreptate împotriva lui”⁷, deoarece „istoric, forțele transnaționale și statele s-au dezvoltat și au evoluat în tandem.” Altfel spus, modelul *clepsidrei* permite surprinderea interacțiunii dintre substatat și suprastatat la nivelul statului ca o „combinație de autonomie relativă și interdependență simbiotică.”⁸

Așadar, statul contemporan, se pare că se plasează la intersecția dintre vectorii globalizării care, pe de o parte îi modifică statutul pe scena internațională/globală, iar pe de altă parte forțele care îi diluează puterea internă – aceste două aspecte constituind și marile provocări contemporane la adresa statului.

⁴ http://www.xperimental.go.ro/Dragos_Geamana_Globalizare_si_Schimbare_Sociala.pdf, accesat la 25.01.2019

⁵ David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, *Transformări globale. Politică, economie și cultură*, traducere colectivă, Ed. Polirom, Iași, 2004

⁶ Ronnie D. Lipschutz, (ed.), *On security* (New York: Columbia University Press, 1995).

⁷ Ian Clark, *Globalization and International Relations Theory*, Oxford University Press, 1999

⁸ Michael Mann, „Has Globalization Ended the Rise and Rise of the Nation-state?”, *Review of International Political Economy*, 1997

2.3 Slăbirea puterii statului-națiune în condițiile globalizării

Toate studiile și cărțile închinat fenomenului globalizării amintesc de slăbirea puterii statului – națiune sau difuziunea autorității statului. Slăbirea autorității tuturor guvernelor pe care o resimțim în prezent se datorează schimburilor tehnologice și financiare și integrării accelerate a economiilor naționale într-o singură economie de piață globală (aceștia fiind factorii fundamentali ai globalizării). Voit sau nevoit, guvernele care eșuaseră în încercarea de a governa economia națională, de a menține scăzută rata șomajului și de a susține creșterea economică, de a reduce deficitul în balanțele de plăți cu alte state, de a controla rata dobânzii sau cursurile de schimb valutar, și-au deschis piețele naționale, cedând astfel presiunilor făcute de organisme financiare internaționale. Nu întâmplător, unul dintre cei mai buni analiști ai fenomenului globalizării, britanica Susan Strange, și-a intitulat una dintre ultimele cărți „Retragerea statului”. Statul, practic, asigură un cadru de drepturi și îndatoriri legale, înăuntrul cărora însă alții influențează din ce în ce mai mult rezultatele. Sau, cum foarte plastic și semnificativ, spune aceeași Susan Strange: „statele pot să fie, foarte bune, arena, scena sau cupola cercului sub care se joacă, dar asta nu înseamnă că ele mai sunt și actori principali”.⁹

Statul postmodern este statul care s-a transformat sub presiunile globalizării și este unul dintre actorii care populează spațiul „politică postinternațională.”¹⁰ Statul nu a fost așa dintotdeauna și nu va rămâne așa pentru totdeauna! Gradual, trecând prin perioada exprimării *puterii extensive* în formule imperiale, statele teritoriale se transformă în națiuni-state, entități care au avut rolul central în apariția noii ordini mondiale; ele sunt structuri politice distincte, cu autoritate supremă asupra unui teritoriu clar definit, sprijinite pe deținerea monopolului asupra puterii coercitive legitime.¹¹

Astăzi, globalizarea limitează suveranitatea statului și în același timp redefinește granițele sale sociale. Dacă statul-națiune clasic implică existența unei comunități naționale ca referent, atunci când globalizarea forțează statul să-și modifice acest cadru de referință, comunitățile naționale își pierd canalul reprezentării politice iar ceea ce urmează este dezvoltarea naționalismului împotriva statului. Prin urmare, ca o evoluție firească a statului „separația dintre națiune și stat este un proces fundamental care caracterizează lumea contemporană.”¹² Statul își pierde din atributele pe care i le-a conferit modernitatea. Economia globală și revoluția informațională au reconfigurat profund instituțiile fundamentale ale proceselor de guvernare specifice statului modern și prin aceasta au modificat două dintre trăsăturile centrale ale statului modern: suveranitatea și teritorialitatea.

3. CUM INFLUENȚEAZĂ GEOPOLITICA STATUL-NAȚIUNE

3.1 Principalele probleme geopolitice și geostrategice contemporane

Din punct de vedere geopolitic, unii specialiști în domeniu consideră că lumea prezintă aspectul unui haos imens; pe de o parte o înmulțire a uniunilor economice regionale (Uniunea Europeană, Acordul de Liber Schimb Nord – American, MERCOSUR, APEC); pe de alta parte, o renaștere a mișcărilor naționaliste, o creștere a celor întregiste, state divizate, minoritari care își cer independența. Cea mai mare parte a conflictelor de la sfârșitul acestui secol (Algeria, Albania, Bosnia, Cecenia, Kurdistan, Afganistan, Chiapas, Sudan, Liberia, Congo- Zair, Rwanda etc.) sunt conflicte interne, în interiorul statelor care opun o putere centrală unui segment al propriei populații.¹³

La granița dintre milenii al II-lea și al III-lea omenirea a fost și este în continuare confruntată cu multe probleme geopolitice și geostrategice, dintre care:

- prăbușirea comunismului în Europa Centrală și de Est, și, ca una dintre consecințe, dezmembrarea Uniunii Sovietice, a Iugoslaviei, Cehoslovaciei;
- existența unei lumi unipolare, cu tendința de a deveni multipolară;
- schimbări în sfera de interes, din ”Zona Atlanticului” către ”Zona Asia-Pacific”;
- conflicte și crize locale, greu de gestionat, care afectează și influențează nu numai arealele în care se produc, ci și regiuni întinse.

Orice comunitate ajunsă la rang de națiune solicită drepturi politice, economice, sociale, etc. și acestea pot naște mișcări naționale. Principiul că toate națiunile au dreptul la o patrie sau la un ținut poate naște

⁹ Susan Strange, *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*, 1996

¹⁰ James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics. A Theory of Change and Continuity*, Princeton: Princeton University Press, 1990

¹¹ <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/151/art05-stefanachi.html>

¹² Craig Calhoun, *Nationalism*, University of Minnesota Press, 1998

¹³ Ignacio Ramonet, *Geopolitica haosului*, editura Doina, 1998

revendicări istorice sau naționale ca în Kosovo. **Naționalismul** poate să fie: *de stat* (prin care s-au încheiat state naționale ca Franța, Marea Britanie), *de unificare* (unirea unor țări de aceeași naționalitate), *antistatal* (kurzii din Turcia sau Irak), *separatist* (Croatia, Slovenia, Transnistria din Republica Moldova etc.), *pan-naționalism* (pan-slav, pan-arab, pan-african) etc. **Minoritățile naționale** sunt uneori incitate din exterior să ia atitudini ostile statului în care trăiesc; altelei statul are tendința de denaționalizare a acestora.

3.2 Geopolitica și statul-națiune

Geografia politică rămâne o chestiune decisivă în politica internațională. Se relatează că Napoleon a spus odată că a cunoaște geografia unei țări înseamnă a-i cunoaște politica externă. În aproape toată istoria politicii internaționale, dominația teritorială a fost focarul conflictelor politice. Fie automulțumire națională pentru dobândirea unui teritoriu mai mare, fie sentimentul deposedării naționale prin pierderea unui pământ „sfânt” au fost cauza majorității războaielor sângeroase duse la apariția naționalismului. Nu este nici o exagerare în a spune că imperativul teritorial a fost mobilul principal ce a guvernat comportamentul agresiv al statelor-națiuni. Imperiile au fost construite prin atenta acaparare și păstrare a unor puncte geografice vitale, precum Gibraltarul, Canalul Suez sau Singapore, folosite ca importante puncte de închidere sau bifurcație într-un sistem de control de tip imperial.

Manifestarea extremă a legăturii dintre naționalism și posesiune teritorială și-a găsit expresia în politica Germaniei naziste și a Japoniei imperiale. Efortul de a construi „Reich-ul de-o mie de ani” a mers mult dincolo de scopul de a reuni toate popoarele vorbitoare de limbă germană sub un singur acoperiș politic, axându-se pe dorința de a controla „grânarele” din Ucraina și pământurile slave, ale căror populații trebuiau să furnizeze forță de muncă ieftină pentru stăpânirea imperială. În mod similar, japonezii erau obsedați de ideea că stăpânirea teritorială directă a Manciuriei și mai târziu a Indiilor Orientale Olandeze, importante producătoare de petrol, era esențială pentru îndeplinirea dorinței lor de putere națională cu statut mondial. Tot așa, timp de secole, măreția națională a Rusiei a fost echivalată cu acapararea de teritorii.

Statele-națiuni continuă să fie elementele de bază ale sistemului mondial. Deși declinul naționalismului marilor puteri și slăbirea ideologiei au redus conținutul emoțional al politicii-mondiale, în timp ce armele nucleare au introdus restricții majore în folosirea forței, competiția bazată pe criteriul teritoriului domină încă în chestiunile mondiale, chiar dacă formele sale tind în prezent să fie mai pașnice. În această competiție, așezarea geografică încă este punctul de plecare în definirea priorităților externe ale unui stat-națiune, iar mărimea teritoriului național rămâne, de asemenea, unul dintre criteriile majore de stabilire a statului și puterii.

Cu toate acestea, pentru majoritatea statelor-națiuni, chestiunea de stăpânire de teritorii pierde din importanță în ultima vreme. În măsura în care disputele teritoriale sunt încă importante în formularea politicii externe a unor state, ele sunt mai mult o chestiune de resentiment datorită negării dreptului la autodeterminare pentru „rudele” lor etnice, despre care se consideră că sunt lipsite de dreptul de a se uni de „patria-mamă”, sau o nemulțumire în legătură cu așa-zisul rău tratament al minorităților naționale de către un stat vecin, decât o chestiune de dobândire a unui statut național mai important prin extindere teritorială.¹⁴

Concluzii

Indiferent de problemele geopolitice cu care se confruntă statele-națiuni în era globalizării, elitele conducătoare au ajuns să recunoască că nu teritoriul, ci alți factori sunt mai importanți în determinarea statutului unei țări și a gradului ei de influență la nivel internațional. Prosperitatea economică prin implementarea și valorificarea celor mai noi inovații tehnologice devin criteriul-cheie de afirmare a puterii.

În epoca globalizării, valorile fundamentale ale statului-națiune, așa cum îl cunoaștem astăzi, sunt din ce în ce mai vulnerabile. Globalizarea pornește de la ideea diminuării importanței statului-națiune și afirmă că ordinea internațională nu mai este una exclusiv inter-statală. După cum afirma istoricii occidentali, a venit timpul să depășim limitele rigide impuse de ideologia naționalistă a secolelor trecute și să ne dedicăm în exclusivitate unui viitor grandios în care cetățenia europeană și chiar mondială va face uitate orgoliile locale, naționale și va furniza o cooperare pacifică. Statul-națiune fiind un concept perimat, treptat își va pierde din importanța actuală, dar va prelua alte funcții și valori la fel deosebit de importante pentru conviețuirea pașnică și prosperarea economică a tuturor, indiferent de așezarea geografică, coloritul național, disponibilitatea resurselor naturale, etc.

¹⁴ Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de șah, Geopolitica Lumilor secolului XX*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, p. 49 -50